

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในอดีตที่ผ่านมาประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญและส่งเสริมการสร้างนวัตกรรมใหม่ ด้วยเหตุนี้จึงต้องพัฒนาระบบการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาให้สอดคล้องกับการพัฒนาทางเทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไป แต่อย่างไรก็ตามองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมมักถูกนำไปใช้เป็นพื้นฐานในการพัฒนาเทคโนโลยีขั้นสูงอยู่เสมอ ซึ่งประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งที่มีแหล่งความรู้ดั้งเดิมอยู่หลากหลาย อาทิ ศิลปะวัฒนธรรมท้องถิ่นที่งดงามอ่อนช้อย องค์ความรู้ดั้งเดิมเกี่ยวกับการใช้สมุนไพรเพื่อรักษาโรคหรืออาการเจ็บป่วย วิธีการรักษาแบบแพทย์แผนไทย การนวดแผนไทย ตลอดจนการค้นพบพันธุ์พืชประจำท้องถิ่นซึ่งสามารถนำไปพัฒนาเป็นพันธุ์พืชใหม่ได้ เป็นต้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้เกิดขึ้นจากความคิดค้นสร้างสรรค์ของบรรพบุรุษจนได้องค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าและเป็นมรดกสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นโดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่งโดยไม่มีการหวงกันหรือมีวัตถุประสงค์ในเชิงพาณิชย์ องค์ความรู้ในลักษณะนี้จึงถูกเรียกว่า “ภูมิปัญญาท้องถิ่น” (Traditional Knowledge: TK)

ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทย อาจแบ่งได้เป็น 3 หมวด ได้แก่

- 1) องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (Traditional Knowledge)
- 2) การแสดงออกซึ่งศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (Expression of Folklore) และ
- 3) ทรัพยากรพันธุกรรม (Genetic Resource)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยที่เกี่ยวข้องกับการประดิษฐ์หรือการสร้างสรรค์บางประเภท อาจไม่ใช่สิ่งใหม่และไม่มีความเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีที่ทันสมัยแต่กลับทรงคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติอย่างมากมาย เช่น การรักษาโรคด้วยสมุนไพร สำหรับอาหารและโภชนาการ เกษตรกรรม ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยจึงถูกนำไปใช้ประโยชน์อย่างแพร่หลายโดยมีการแอบอ้างความเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยโดยชาวต่างชาติซึ่งได้นำเอาภูมิปัญญาดังกล่าวไปถือสิทธิครอบครอง เช่น นำไปจดทะเบียนสิทธิบัตร หรือเครื่องหมายการค้า ตลอดจนการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยหลายอย่างไปทำการศึกษาต่อยอดเพื่อประยุกต์ใช้ในเชิงพาณิชย์โดยองค์กรธุรกิจหรือหน่วยงานของต่างชาติอันเป็นการกระทำที่มีขอบด้วยกฎหมาย เช่น การลักลอบนำเอาสารพันธุกรรมพืชของไทยออกไปนอกประเทศเพื่อใช้ประโยชน์โดยไม่ได้รับอนุญาต หรือการนำไปใช้

ประโยชน์ในทางที่ไม่เหมาะสมและบิดเบือนข้อเท็จจริงเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของภูมิปัญญาท้องถิ่นซึ่งการกระทำดังกล่าวได้สร้างความเสียหายต่อชื่อเสียงของประเทศไทยอย่างมาก

ปัจจุบัน การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นมีทั้งระบบกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาและกฎหมายเฉพาะ (*sui generis*) เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้กฎหมายเครื่องหมายการค้า หรือประเทศจีนให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้ระบบกฎหมายสิทธิบัตร ส่วนกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา เช่น อินเดีย ฟิลิปปินส์ เปรู ปานามา ได้ให้การคุ้มครองเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นภายใต้กฎหมายเฉพาะ สำหรับประเทศไทยนั้นปัจจุบันยังไม่มีกฎหมายคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยเฉพาะ แต่มีกฎหมายบางฉบับที่เป็นกฎหมายทรัพย์สินทางปัญญาสามารถนำมาใช้เพื่อการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นบางสาขา ได้แก่ พระราชบัญญัติคุ้มครองพันธุ์พืช พ.ศ. 2542 อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ โดยให้การคุ้มครองพันธุ์พืช ได้แก่ พันธุ์พืชพื้นเมืองเฉพาะถิ่น พันธุ์พืชพื้นเมืองทั่วไปและพันธุ์พืชใหม่ และพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกระทรวงสาธารณสุข โดยให้การคุ้มครองตำรับตำรายา สมุนไพร แหล่งอนุรักษ์สมุนไพร และภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย ส่วนระบบการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นความตกลงระหว่างประเทศเพื่อวางมาตรฐานการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นสำหรับกลุ่มประเทศกำลังพัฒนาซึ่งเป็นเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นยังไม่มีชัดเจน ดังนั้น กฎหมายไทยสองฉบับดังกล่าวจึงสามารถบังคับใช้ได้ภายในราชอาณาจักรเท่านั้น หากเกิดกรณีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติไปใช้โดยไม่ชอบในต่างประเทศก็ไม่สามารถดำเนินคดีกับผู้กระทำได้

นอกจากนั้นแล้วระบบฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยยังไม่เป็นเอกภาพ ทำให้การรวบรวมข้อมูล หรือองค์ความรู้ดั้งเดิมต่างๆ กระจายไปตามหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละประเภท ซึ่งข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นไทยส่วนใหญ่อยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเอกสารหรือเป็นเพียงคำบอกเล่าซึ่งไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร การไม่มีหน่วยงานรับผิดชอบและบริหารจัดการฐานข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยย่อมทำให้การคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่มีเอกภาพ เกิดความซ้ำซ้อนและขาดการประสานความร่วมมือระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งนี้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยมีความหลากหลายอย่างมาก จึงจำเป็นต้องอาศัยผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญในการทำความเข้าใจและการรวบรวมฐานข้อมูลภูมิปัญญาของชาติอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นหลักฐานสำคัญสำหรับพิสูจน์การกระทำที่มิชอบเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาติ รวมทั้งเป็นการป้องกันมิให้มีการนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยไปใช้ประโยชน์ในอย่างไม่เป็นธรรม เช่น การนำภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยไปขอรับการคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญาในต่างประเทศ หรือการเข้าถึงภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยมิชอบด้วยกฎหมายและปราศจากการแบ่งปันผลประโยชน์จากการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น

ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาเพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับการพัฒนาระบบกฎหมายเฉพาะด้าน (*sui generis*) โดยการเปรียบเทียบกฎหมายต่างประเทศ ได้แก่ ประเทศอินเดีย พร้อมเสนอแนวทางเพื่อเพิ่มการบริหารจัดการข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพัฒนากฎหมายให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น เพื่อป้องกันการแสวงหาประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยโดยมิชอบจากชาวต่างชาติ

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาลักษณะ หลักการแห่งสิทธิ และแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 2.2 เพื่อวิเคราะห์กฎหมายไทยที่เกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นและกฎหมายของประเทศอินเดีย
- 2.3 เพื่อนำผลการวิเคราะห์มากำหนดเป็นองค์ความรู้ใหม่และเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยและการพัฒนากฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

3. ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ดังนี้

3.1 การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์กฎหมายไทยที่เกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเปรียบเทียบกับกฎหมายของประเทศอินเดียระหว่าง ปี 2545 – 2555 โดยศึกษาเกี่ยวกับประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้แก่ องค์ความรู้ในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรชีวภาพ ภูมิปัญญาการแพทย์ และมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนศึกษาทางด้านระบบการบริหารจัดการ ระบบฐานข้อมูล แนวทางการให้สิทธิชุมชน และการใช้ประโยชน์จากภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศไทยและประเทศอินเดีย

3.2 ลักษณะของงานวิจัยที่นำมาวิเคราะห์ประกอบด้วย

3.2.1 รายงานการวิจัย

3.2.2 บทความทางวิชาการ

4. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

4.1 ได้ทราบถึงลักษณะ หลักการแห่งสิทธิ และแนวทางในการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.2 ได้ข้อสรุปและความแตกต่างของกฎหมายไทยและกฎหมายของประเทศอินเดียในประเด็นปัญหาสำคัญต่างๆที่เกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.3 สามารถนำผลการวิเคราะห์มากำหนดเป็นองค์ความรู้ใหม่และเป็นแนวทางในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นของไทยและการพัฒนากฎหมายเพื่อคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

4.4 เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ค้นคว้า และวิจัยเกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นต่อไป

5. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

5.1 กฎหมาย เอกสาร บทความที่เกี่ยวกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเทศไทยและประเทศอินเดีย

5.2 งานวิจัยเกี่ยวข้องกับการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น

6. ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเรื่องการคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้วิธีการศึกษาด้วยการวิจัยเอกสาร (Document Research) รวมถึงรายงานการวิจัย บทความทางวิชาการ ข้อมูลทางอินเทอร์เน็ต และกฎหมายที่เกี่ยวข้องทั้งของประเทศไทยและประเทศอินเดีย